

lehet az ember. A remekművek sosem mennyiségi „kódokat” rögzítenek az emberben, hanem minőségi élményeket. Ezek munkálkodnak mibennünk is e könyv elolvasása után. (*Európa, 1975.*)

KISS DÉNES

A magyar irodalom fogadtatása Észtségban

Az észtség—magyar kulturális kapcsolatok viszonylag újabb keletűek. A 19. század dereka előtti időkből nem találjuk tudatos, szervezett kapcsolatok nyomát. Az első megbízható adatok a 16. századból, ennek is a végéről valók. Az észteggel szomszédos Pskov városát ostromló Báthori István seregében székely huszárok is szolgáltak. Az 1632-ben alapított észtség, tartui egyetemen magyarok is tanultak (1636—1643-ig hárman, 1692—1710-ig kilencen), sőt Aino Kallas finn író nő egyik szép novellája tanúsága szerint az is előfordult, hogy Észteggban ragadtak. Az 1710-es nagy pestisjárvány idején Saaremaa szigetének egyik partmenti gyülekezetében egy Karpónai nevű magyar ember volt a pap. A múlt század 40-es éveiben megfordult Észteggban a tragikus sorsú magyar nyelvész, Reguly Antal is.

1869-ben részt vett az első észtség országos dalosünnepen Hunfalvy Pál néprajztudós és finnugor nyelvész, s *Utazás a Balti-tenger vidékein* című útleírásában részletesen beszámol az észtegg kulturális viszonyokról, találkozik a költői pályája elején álló Lydia Koidulával. 1871-ben a Magyar Tudományos Akadémia kültagjává választotta Kreutzwaldot, a Kalevipoeg összeállítóját, az észtegg irodalmi élet vezéralakját.

Az észtegg nemzeti irodalom fellendülésével megnő az érdeklődés más népek kulturális értékei iránt is. A különböző újságokban, folyóiratokban egyre növekvő számban jelennek meg fordítások először a nagy népek irodalmából, majd lassanként a kisebbekből, például a finnekéből, svédkekből. 1880-ban jelenik meg a Tartui Kalendáriumban az első fordítás a magyar irodalomból, Jókai Mór *Mennyei parittyakő* című novellája. 1884-ig egyedül Jókai képviselte az észtegnél a magyar irodalmat. Az első között jelenik meg *A dagói torony* című kisregénye, nyilván azért esett rá a választás, mivel a mű cselekménye Észteggban, Hiumaa (németül Dagó) szigetén játszódik. Az évtized folyamán Jókai tizennégy műve lát napvilágot észtegg, legtöbbször folyóiratok mellékleteként, folytatásokban, s természetesen német közvetítéssel.

Az első Petőfi-fordítással M. J. Eisen *Helinad Emajöelt* (*Hangok az Emajögi mellől*) című verseskötetében találkozunk 1884-ben. A két vers — *Esik, esik, esik és Ha az Isten...* — gyenge fordítások. Eisen is németből fordított.

1886-ban két újabb Petőfi-vers jelenik meg: A hűtelen barátokhoz és Lennék én folyóvíz. A fordító M. Veske, finnugor nyelvész, aki Észteggban széles körben hazafias dalok írójaként ismert, 1885 júniusától több mint egy évet töltött Magyarországon, megtanult magyarul, s eredetiből fordította Petőfit. A századvégig több tucat Petőfi-vers fordítása jelenik meg, de az első, irodalmilag értékes, színvonalas Petőfi-fordítás az Ady-kortárs, s vele hangban is rokon Gustav Suits nevéhez fűződik (*Világosságot!*). Nem sok Petőfi-verset fordított, de mindet kiválóan.

Az észtegg szellemi élet megemlékezett Petőfi halálának 50. évfordulójáról. Ebből az alkalomból jelent meg Fr. Kuhlbars *Petőfi-életrajza*.

Itt szeretném megköszönni Bereczki Gábor tanáromnak a cikk megírásához nyújtott segítségét.

Az első világháború kitöréséig Petőfi és Jókai vezetnek az észtre fordított magyar írók között. Jókai halálhíre eljut az észtl olvasóközönséghez is. Az Uudised (Hírek) című lap 1904. április 27-i számában közli: — Maurus Jókai, a híres regényíró, akinek művei nem egy kellemes órát szereztek az észtl olvasónak is, április 23-án meghalt. Ugyanez az újság április 30-i számában Jókai fényképét is közzétette. 1914-ig huszonkét Jókai-fordítás jelent meg észtl, köztük a Szomorú napok (1886), Szegény gazdagok (1897), Egy magyar nábob (1899), A lélekidomár (1902), Kárpáthy Zoltán (1903), Gazdag szegények (1904), Fekete gyémántok (1904), Az aranyember (1904) stb.

Terjedelmre Mikszáth nem veheti fel a versenyt Jókaiával, de az ő novellái is szép számmal látnak nyomdafestéket. Első észtre fordított elbeszélése, Timár Zsófi özvegye, 1891-ben jelenik meg. A korai Mikszáth-fordítók közül elsősorban a nagy észtl prózaíró, A. Tammsaare érdemel említést. A beszélő köntöst tolmácsolta.

Eötvös Józseftől egy mű kerül fordításra, A molnárléány (1894), s a későbbi évtizedek fordításai között hiába keressük a nevét.

Kisfaludy Sándort mindössze két versfordítás képviseli ebben a korszakban, a Forrás (1889) és a Gyászoló férfi (1894), mindkettő Miina Luha költőnő munkája.

Vörösmarty ugyancsak két versével szerepel. Buzdítás címmel lefordított első versében (1883) bizonyára a Szózatot gyaníthatjuk, a másik A kis leány baja (1889).

Gárdonyi Géza nevét 1906-ban ismeri meg az észtl olvasó. Ekkor látott napvilágot két novellája.

E klasszikus írók mellett olyan magyar írók művei is lefordításra kerültek, akik a maguk korában népszerűek voltak, műveik olvasottak, de részben irodalmi értékük, részben politikai állásfoglalásuk miatt kihulltak az idő rostáján és egyik-másikukat ma már jobbra csak az irodalomtörténet tartja számon. Közéjük tartozik Rákosi Viktor és Herczeg Ferenc, akinek számos műve jelent meg 1904-től észtl nyelven.

Az utolsó békeévekben többször felbukkan Molnár Ferenc neve, de megjelenik a Heltaié, Bíró Lajosé, Pekár Gyuláé is. A költők közül Kiss József egyetlen versével szerepel (Simon Judit).

Figyelemre méltó vállalkozás volt a magyar irodalom észtsországi megismertetésében a Julius Mark szerkesztésében és fordításában megjelent A magyar irodalom antológiája című kiadvány (1914), amelynek bevezetője a magyar irodalom vázlatos áttekintését is tartalmazza. A könyv értékét növeli, hogy Mark, aki neves finnugor nyelvész volt, jól tudott magyarul, s a könyv szemelvényei az eredeti alapján készült fordítások. Jókai, Mikszáth, Rákosi Viktor és Gárdonyi műveiből kap ízelítőt az olvasó. Az antológia megjelenése élénk visszhangot váltott ki az észtl sajtóban és az irodalmi életben. Több újság is felhívja rá olvasói figyelmét, ismerteti a mű tartalmát. Ezt az antológiát egyúttal korszaklezáró műnek tekinthetjük.

A magyar irodalom észtsországi megismertetésének második szakasza a háborús szünet után 1920—1940-ig tart. A háború befejeztével megélenkül az észtl irodalmi élet, szaporodnak a magyarból lefordított művek, s az előző korszakhoz viszonyítva ugrásszerűen megnő a fordított írók száma. Amíg az első időszakban alig két tucatnyi szerzőt tudunk összeszámlálni, a következő időszakban rajtuk kívül még legalább félszáz új névvel találkozunk.

A fordítók közül elsősorban A. Murakin nevét kell megemlítenünk, aki a világháború idején Magyarországon volt hadifogságban és itt tanult meg magyarul. Ő a háború utáni nemzedék legaktívabb magyar fordítója. Az ő nevéhez fűződik Madách Az ember tragédiájának első észtl fordítása, de sajnos csak egy részlet jelent meg belőle (1924). A 30-as évek végéig mintegy negyven magyar regényt fordít le észtre.

A költők közül továbbra is Petőfi a legnépszerűbb, de mellette új nevek is megjelennek, így Ady (1921), Kosztolányi (1923), Reviczky (1927), Szabolcska (1927), Kólcsey (1931), Képes Géza (1937). A költők fordítása azonban eltörpül a prózaírók mellett. A fordítások mind nagyobb számban jelennek meg önálló kötetként. Az első ilyen könyv J. Mark antológiája után Molnár Ferenc A Pál utcai fiúk című ifjúsági

regénye, ugyancsak J. Mark fordításában (1921). Továbbra is szép számmal jelennek meg Herczeg Ferenc művei. Mellette Gárdonyi is népszerű (A láthatatlan ember; Isten rabjai). Már a 20-as évek legelején többször is felbukkan Tömörkény neve, majd az évtized végén Móricz első észtre fordított novellái is napvilágot látnak, sőt 1929-ben a Sárarany is megjelenik Murakin fordításában, amelyet később a Légy jó mindhalálig követ. Ugyanebben az évben jelentkezik Zilahy Lajos is, akinek Murakin egyszerre két művét is lefordítja (Szépapám szerelme; Halálos tavasz).

Ha fel akarjuk állítani e korszak legtöbbet fordított magyar prózaíróinak sorrendjét, az alábbi eredményt kapjuk: vitathatatlanul első helyen áll Herczeg és Molnár, Jókai vesztett ugyan századeleji népszerűségéből, de harmadikként ő következik, majd fej fej mellett Gárdonyi és Móricz, s végül Mikszáth.

A 20-as évektől kezdve sokasodnak a magyar irodalmat értékelő cikkek. Miután az észttollforgatók és az olvasóközönség elég átfogó képet kapott a magyar irodalomról, természetszerűen megnő az igény az irodalmi folyamatok, irányzatok, a sajátos magyar vonások megismerésére.

1922—23-ban több Petőfiről szóló cikk jelenik meg a Looming (Alkotás) című folyóiratban, Madách születésének 100. évfordulója alkalmából értekezés lát napvilágot Az ember tragédiájának filozófiai vonatkozásairól. 1924-ben a Postimees (Postás) közöl cikket Mai magyar líra címen. Ebben a szerző ismerteti a Nyugat tevékenységét, s felsorolja a köré tömörülő költőket.

Jókai születésének 100. évfordulója alkalmából Tartuban irodalmi estet rendeznek, az Agu (Pirkadat) irodalmi folyóirat pedig Jókai Mór életéről és munkásságáról szóló cikket közöl.

Különösen az 1929-es év volt termékeny a magyarból való fordítások és a róluk megjelent bíráló-elemző írások szempontjából. Recenziót írnak Móricz Sárarany; Gárdonyi A láthatatlan ember című regényéről. Ennek ellenére Bernhard Linde, a magyar irodalom lelkes propagálója úgy érzi, hogy az észtek előtt a magyar irodalom még hét lakat mögé zárt könyv. Ezt elsősorban a költészetre érti.

1936-ban Magyarország címen könyv jelenik meg Linde szerkesztésében, amelynek az a célja, hogy érdeklődést keltsen a „távoli nagy rokon” kultúrája iránt. A 10. fejezet tartalmazza a magyar irodalom rövid áttekintését. Itt találjuk az alábbi, kétségkívül helytálló megállapítást is: „Eddig a Balti államok közül Finnország tartotta az első helyet a magyar irodalmi fordítások tekintetében, de mi most már megelőztük északi szomszédunkat. Nálunk már, nagyon röviden ugyan, de az iskolai tankönyvek is tárgyalják a magyar irodalomtörténetet.”

Mintegy a mű folytatásaként, kiegészítéseként jelenik meg B. Linde és A. Murakin szerkesztésében a 246 oldalas Válogatás a magyar irodalomból című kötet. A bevezető tanulmány áttekinti a magyar történelmet és az irodalom fejlődését.

A válogatás a Himnusz fordításával kezdődik, amely A. Kruus munkája. Ez a Himnusz első teljes szövegű fordítása. Minden szemelvény előtt megtalálható a szerző fényképe, életrajza és munkásságának ismertetése.

Az észtt—magyar irodalmi kapcsolatok harmadik szakasza 1940-től, a szovjet hatalom kikiáltásától tart egészen napjainkig. Az 1940—1974-ig terjedő időszakban 39 fordítás jelent meg külön kiadványként (közel nyolcszáz ezer példányban, s vegyük figyelembe, hogy az észtek lélekszáma tizede a hazai határok között élő magyarokénak.) Ezek továbbra is túlnyomórészt prózafordítások. Nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is megváltozott a helyzet: ha csak a szerzőket nézzük, akiknek művei lefordításra kerültek, megállapíthatjuk, hogy inkább az eszmei mondanivaló szerint történik a válogatás; megfigyelhető a magyar irodalmi élet jelenségeinek, mozgásának bemutatására irányuló törekvés. Ebben az időszakban lép színre azoknak a fordítóknak a sora (E. Hiedel, T. Kokla, E. Niit, P. Palmeos, A. Pervik, A. Valton, L. Veskis), akik magyar nyelvből fordítanak, s sokkal igényesebben, színvonalasabban, mint az előző korszak fordítóinak zöme.

A költők közül az érdeklődés központjában most is Petőfi áll. E. Niit jóvoltából ezekben az években ismerkedhet meg rangos fordításban az észtt olvasó a nagy költő

szinte egész életművével. 1955-ben jelenik meg Valitud luuletusi (Válogatott költemények) címen egy kisebb válogatás, amelyet 1964-ben követ egy másik, 20 ív terjedelemben, Vabadus, Armastus (Szabadság, szerelem) címen, amely a költő minden jelentős versét tartalmazza a János vitézen kívül. Ez utóbbinak a fordítása 1973-ban készült el.

Petőfi mellett szép számmal jelennek meg Ady és József Attila versei. A 60-as, 70-es években még pezsgőbbé válik a műfordítói tevékenység, az eredetivel csaknem egy időben jelentkezik a lefordított mű. Így például Sánta Ferenc Húsz órája az észt irodalmi élet szenzációja is volt, a hazai kiadással egy évben jelent meg észtül is, s hozzá 18 000 példányban.

Jelentős visszhangra talált Észtországban Fejes Endre Rozsdatemető című kisregénye, amely 1965-ben került lefordításra.

1969-ben találkozik először az észt olvasó Németh Lászlóval. Ebben az évben jelenik meg észtül az Iszony, amelynek sikerét jól illusztrálja a 36 000-es példányszám.

Nagy eseményt jelentett az észt irodalmi életben Madách Az ember tragédiája című művének megjelenése (1970), a Magyarországon is ismert J. Kross kitűnő fordításában. 1971 márciusában mutatta be a tartui Vanemuine színház, amely később Magyarországon is vendégszerepelt a darabbal.

Az említettekén kívül a statisztikai számvetés szerint az utóbbi húsz évben a magyar prózaírók közül Móricz, Mikszáth, Karinthy Frigyes, Örkény és Sarkadi műveit fordították leginkább. Számtalan kisebb lélegzetű fordítás jelent meg a napilapok, folyóiratok hasábjain klasszikus költőktől Tabi László és Mikes György humoros írásaiig. Itt ezeknek még vázlatos áttekintésére sem vállalkozhatunk.

A rokon nép élete, irodalma iránt tanúsított érdeklődést bizonyítja az is, hogy már az iskolai tankönyvek felhívják a figyelmet a magyar irodalomra. Az elemi iskola V. osztályában a magyar irodalmat csupán néhány Petőfi-vers képviseli, a felsőbb osztályokban azonban, a világirodalom keretein belül sokkal bővebb ízelítőt kapnak a tanulók. Megismerkednek Petőfi, Vörösmarty, Ady verseivel és Kölcsey Himnuszával.

Ez a rövid áttekintés is meggyőz bennünket arról, hogy közel száz éve az észtek a magyar irodalmi fordítások számát, terjedelmét tekintve világviszonylatban is az elsők között voltak és vannak. Egyes korszakokban szó érheti a fordítás színvonalát, vagy a fordított művek irodalmi értékét, de a jó szándékot soha.

MARY TOMING

